

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА

І. А. Бурдзялёва

ДЫХАТАМІЯ “СВОЙ-ЧУЖЫ” ВА “УСПАМІНАХ АБ ПАДАРОЖЖЫ Ў СІБІР І ПОБЫТУ Ў БЯРОЗАВЕ” Е. ФЯЛІНСКАЙ

Як відаць з самой назвы, “Успаміны аб падарожжы ў Сібір і побыту ў Бярозаве”, твор Е. Фялінскай уяўляе сабой складаную кантамінацыю мемуарызаваных жанраў: травелога, успамінаў, дзённіка, а таксама этнаграфічных і геаграфічных замалёвак. З боку Фялінскай гэта было вымушанае падарожжа. За сувязь з Шыманам Канарскім і актыўную дзейнасць у патрыятычным антыўрадавым руху яна была саслана ў горад Бярозаў Табольскай губерні. Такім чынам яна, разам з папличнікамі Ю. Жанжэўскай і П. Вільчпольскай, трапіла ў шэраг першых жанчын, сасланых за сваю падпольную дзейнасць у Сібір, бо да гэтага жанчыны дабраахвотна ехалі ў далёкі край выключна следам за сваімі блізкімі.

Першыя дзве часткі ўспамінаў, “Падарожжа з Кіева да Табольска” і “Падарожжа з Табольска да Бярозава”, з’яўляюцца ўласна травелогам, і арганізуючым кампанентам нарацыі з’яўляецца шлях. На стрыжань дарогі нанізаны кроткія апісанні транзітных локусаў: паштовыя станцыі, корчмы, гарады Тула, Ніжні Ноўгарад, Казань, Пермь... Гэтыя апісанні хутка чаргуюцца, бо нязменны загад канваіра – “далей, далей...” – надае падарожжы дадатковую дынаміку. Але ўчэпісты позірк Фялінскай, будучай пісьменніцы і аўтаркі бытаапісальніцкіх раманаў, паспявае выхопліваць з панарамных малюнкаў характэрныя рысы чужой прасторы.

Калі ў структуры дыскурсу травелога цэнтральнае месца займае канцэпт Шляху, то непасрэдна мэтай аповеду з’яўляецца “апісанне падарожнікам праўдзівых звестак пра якія-небудзь, у першую чаргу, незнаёмыя чытачу або малавядомыя краіны, землі, народы”. Гэта азнаямленне з іншакультурным асяродкам, апавяданне пра “чужых”, але праз “сваё” і для “сваіх”.

Першая ярка апісаная сустрэча з інакшай культурай адбылася ў Казані. Як пазначыла аўтарка, “край той мае абсалютна азіяцкую фізіяномію”. На вуліцы каля дома ўрадніка, дзе ссыльныя спыніліся ў чаканні неабходных дакументаў, месцічы-татары атачылі іх павозку і з цікавасцю разглядалі “абліччы прыбыльцаў з далёкага краю”. І не толькі разглядалі. Жанчыны-татаркі, зацікаўленыя цалкам іншым выглядам, датыкаліся рукамі і мацалі дзіўную для іх вопратку і рэчы. Фялінская і яе спадарожніцы з ахвотай дазвалялі гэта рабіць, бо і самі былі зацікаўлены выглядам татарак і з не меншай цікавасцю ўглядаліся ў кожны элемент іх экзатычнага ўбрання. Не толькі ў татарак прыбылыя выклікалі ўвагу. Гаспадыня дому, дзе яны спыніліся на дзень, руская, папрасіла іх прыйсці ў гасцёўню і паказацца гасцям, якія сабраліся на святкаванне Пасхі, бо ўсе захацелі “паглядзець на полк”. З тужой Фялінская канстатуе, што нават Вялікдзень святкуецца тут

інакш, без багатага стала і розных прысмакаў. На століку ў гаспадыні стаялі тры сподачкі: адзін з тонка пакроеным яблыкам, другі з разынкамі і трэці з кедравымі арэхамі. І ўсё.

Сваю ацэнку і ўражанні ад локусаў хутказменнай прасторы Фялінская паспявае даць пасродкам шэрагу эпітэтаў, рэфлексій з аксіялагічнай характарыстыкай: “шэры”, “нудны”, “сыры”, або “пекны”, “багаты”, “агромністы”. Апошняя характарыстыка тычыцца Урала. Традыцыйна Урал у літаратуры падарожжаў выконвае ролю анталагічнай ускраіны, мяжы паміж светам цывілізаваным і дзікім, невядомым. Падобны настрой у Фялінскай таксама прысутнічае, але не дамінуе. Яна ўражана велічнасцю Уральскіх гор, грандыёзнасцю прыроды, а таксама заводамі, фабрыкамі, вялікімі і багатымі паселішчамі. Аўтарка шкадуе, што не можа затрымацца тут наболей, каб падрабязней пазнаёміцца з краем, бо словы жандара “далей, далей...” сталіся сапраўдным лейтматывам паездкі.

Праз супастаўленне імалагічных катэгорый “свой-чужы” адлюстроўваецца каштоўнасная сістэма самой Фялінскай. Праз параўнанне з іншымі народамі, носьбітамі іншага светапогляду, іх традыцыямі і ладам жыцця Фялінская больш востра пачынае ўсведамляць сваё, а гэта, найперш, родная Літва-Беларусь. Напрыклад, у Табольку, дзе ёй давялося затрымацца на большы час, пры знаёмстве з горадам ёй адразу кінуўся ў вочы еўрапейскага выгляду дом, атулены бярозамі, акружаны ладным гародчыкам з мноствам кветак, пракладзенымі дарожкамі, арэямі. Як высветлілася, гэта дагледжанае жытло належала нашаму земляку, вядомаму ў акрузе мастаку-керамісту Цэзіку. Яго дом “нагадаў мне вобраз нашага краю, гэтак адрознага ад Сібіры”.

Уласна травелог Е. Фялінскай завяршыўся яе прыбыццём у прызначанае для ссылкі далёкае сібірскае паселішча, з гэтым закончыўся калейдаскоп дарожных уражанняў, і пачалося глыбокае пагружэнне пісьменніцы ў іншакультурнае асяроддзе. Асноўнымі ў апісанні жыцця і побыту ў Бярозаве з’яўляюцца яе філасофскія разважанні над уласнай экзістэнцыяй і пазнаванне таго чужога, з кім ёй давялося жыць наступныя два гады. Інакшасць пісьменніца фіксуе ва ўсім: праз візуалізацыю ландшафта, праз апісанне ладу жыцця асобных жыхароў Бярозава або цэлых сямействаў. Яна пільна ўглядаецца, удумываецца ў чужое жыццё. Выкарыстоўваючы прыём параўнальнай дэскрыпцыі, супастаўляе роднае, прывычнае і новае, экзатычнае. Пасля ўтульных, дагледжаных і густанаселеных ваколіц радзімы яе ўражвае маштаб сібірскіх рэк, тайга без межаў і поўная адсутнасць дарог. Тут ніхто не ездзіць, няма коней, падводаў, усе ходзяць пехатой, а рака з’яўляецца адзінай магчымасцю для перамяшчэнняў. Вакол бязлюдная пустыня з малой колькасцю насельніцтва па берагах Абі і яе прытокаў. Успамінаючы радзіму, Фялінская адзначае, што дарога ёсць сведчаннем камунікацыі паміж чалавекам і чалавекам. Тут жа “цэлы край мае зусім іншую фізіяномію, адрозную ад нашых ваколіц”. Фізічна і эмацыйна цяжкім для яе аказаўся мясцовы клімат: “Учора была зіма, а сёння сапраўдны сквар”. “Шкада мне

нашай мілай вясны з яе халадамі”, – піша Фялінская. Улетку тут заўсёды дзень і гарачыня, раніцай няма расы, няма палёгкі. Усё неверагоднае па памерах і праявах: спёка, холад, дождж, дні, ночы.

Пісьменніца паглыбляецца ў іншароднае для яе асяроддзе, спрабуючы зразумець атмасферу свайго новага прыстанішча праз бытавыя дэталі, жыццёвую руціну. Тое чужое, куда яна трапіла волею лёсу, выклікае цікавасць і адначасова хвалю настальгічных успамінаў, што нараджае роздум і тужлівыя рэфлексіі. Яна адчувае, што “нібыта памерла для аднаго свету і нарадзілася для іншага”. На працягу ўсяго твора Фялінская не толькі імкнецца перадаць аўтэнтыку іншакультурнага асяроддзя – знешнасць, заняткі, традыцыі, а таксама ежа, святы, збавы і г.д., але і зразумець духоўны склад людзей, выявіць і адлюстраваць праз дэталёва апісаныя жыццёвыя здарэнні каштоўнасную сістэму жыхароў Бярозава. З цікавасцю яна ўспрымае, а потым падрабязна перадае ў творы разнастайныя вераванні і прымхі мясцовага люду. Так, напрыклад, яна пераказвае байкі пра мядзведзяў, якія калісьці былі людзьмі, і параўноўвае іх з нашымі паданнямі пра пярэваратняў-ваўкалакаў. Пісьменніца знаходзіць трапныя дэталі, аб супаставіць сваё і чужое. Тут надыход вясны абвясчае прылёт вароны, якую Фялінская па аналогіі назвала бярозаўскім жаўруком. Радасць выклікае падораны ёй некім марожаны яблык – вялікая рэдкасць у паўночным краі. Ён быў пакроены на тонкія скрылёчкі і як экзатычны пачастунк паднесены гаспадарам дома са словамі, што “вось гэта ў нас расце”. Пісьменніца цешылася іх захапленнем тым яблыкам, “як быццам нейкім чынам сама спрычынілася да надання яму смаку або паху.”

Бясспрэчнай заслугай Е. Фялінскай з’яўляецца зафіксаваная багатая інфармацыя пра жыццё карэнных народаў Поўначы – ханты, мансі і ненцаў. Яна піша: “Ханты сваім знешнім выглядам настолькі адрозніваюцца ад звычайных людзей, што іх трэба абавязкова ўбачыць, каб атрымаць тое неверагоднае ўражанне, якое робіць іх выключная постаць”. Гэту місію Фялінская бярэ на сябе і найпадрабязнейшым чынам апісвае не толькі адзенне паўночных народаў, але і распавядае пра іх побыт, рэлігію, рысы характару. Яна адзначае асаблівасці ўзаемаадносін з рускай адміністрацыяй, якая карыстаецца іх недасведчанасцю і наіўнасцю ў гандлёвых справах, апісвае перапляценне даўніх вераванняў і хрысціянства. Паводле іх разумення, крыжык на грудзях і шайтан (так яны называюць дамашняга бога, які павінен быць у кожнай юрце) не замянаюць адзін аднаму. Апісвае шаманства, якое мае аўтарытэт нават у мясцовых хрысціян, размяшчае ўстаўнымі часткамі аповеду некалькі мансійскіх казак, пераказвае цікавыя выпадкі з іх жыцця. Неаднаразова даводзілася пісьменніцы блізка кантактаваць з прадстаўнікамі гэтых народаў. Яна адзначае іх душэўную чысціню і пэўную шляхетнасць паводзін, што прымушае Фялінскую пусціцца ў разважанні, што такое цывілізацыя і сапраўдныя каштоўнасці, якія робяць чалавека шчаслівым. Падрабязна, з доляй спачування і сімпатыі яна пераказала гісторыю паўстання ненцаў пад кіраўніцтвам Ваула.

